

La façana de l'arquitectura tradicional

Pere Rovira i Pons
Conservador-Restaurador
Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC)

La façana és la cara exterior de la paret d'un edifici, que pot tenir una intencionalitat formal o simbòlica més acusada que altres parts de l'edifici, sobretot a la porta principal, i que manifesta l'esperit d'una cultura arquitectònica depenent de l'època i l'arquitecte.

Antigament, la façana tradicional es construïa amb murs massissos que, gràcies al seu gruix, suportaven càrregues importants i garantien l'estanquitat i l'aïllament tèrmic: com més espessor, més inèrcia tèrmica, és a dir, major capacitat dels murs per acumular l'energia tèrmica, alliberant-la progressivament. Les transformacions constructives que van tenir lloc durant el segle XIX, que buscaven economia i lleugeresa, van suposar la reducció de gruixos dels elements de façana, alhora que els edificis augmentaven alçada i volum. Amb la difusió de les estructures porticades (formades per pilars i jàsseres) la façana va perdre la seva funció estructural i els gruixos encara es van poder reduir més¹. Amb el Moviment Modern, les façanes multicapa ja varen permetre fer qualsevol tipus d'ornamentació.

La façana de l'arquitectura tradicional pot tenir moltes característiques diferents, però bàsicament està composta per un parament nu i simple, arrebossat i lliscat, de línies simples que

¹ Ignacio Paricio, en *La fachada de ladrillo* (Ed. Bisagra, 2000)

La riquesa de la façana anònima

marquen el volum. Però també presenten un abillament, uns adorns o uns elements d'ornamentació, caracteritzats moltes vegades per la portalada. Aquesta façana més decorativa presenta elements escultòrics i elements pictòrics, incloent els gravats i altres elements decoratius adossats, especialment en edificis nobiliaris i de caràcter religiós. En edificis sumptuosos és difícil de veure façanes simples sense decoració, com passa en qualsevol edifici civil menor, però sempre estan arrebossades. Poques vegades es dissenyarà un edifici amb uns paraments amb carreus nus, a pedra vista, doncs és molt important per l'arquitectura mantenir l'estanqueïtat en vers el clima exterior, i sobretot la pluja i la humitat, i afavorir encara més aquella inèrcia tèrmica. Només aquelles construccions o monuments que vulguin ressaltar l'arquitectura i la seva escultura deixaran la pedra vista a l'exterior, sempre amb pedra de qualitat i mantenint les juntes de carreus perfectament regulades, amb molt poc morter entre les unions. No ens hem d'imaginar les façanes d'una arquitectura romànica amb els paraments a pedra vista. Tampoc una de barroca. El pas del temps (i les males restauracions) han deixat la pedra nua de tota protecció. I no només les façanes.

Des de sempre els edificis i les seves façanes foren construïts amb pedra, maons i morter de calç (i també de guix). El gran arquitecte renaixentista Sebastiano Serlio va escriure el 1545 a les *"Regles generals de l'arquitectura"* sobre les cinc formes de construcció: *"Les pedres al forn són la carn de l'edifici, i les pedres vives l'esquelet que el sosté"*.

Des dels perfectes morters romans, mescles de sorra, calç i putzolana, no es va fer cap progrés important en lligants hidràulics fins a finals del segle XVIII, amb la fabricació del ciment natural ràpid o ciment romà, un terme erroni ja que no és una còpia o derivada del morter d'època romana. El ciment natural ràpid (PNC, del terme anglès Prompt Natural Cement) és un aglutinant hidràulic natural, fou un gran invent provinent d'una única matèria primera i de fàcil fabricació. En moltes construccions del segle XIX es van utilitzar ciments naturals, ja que tenien un enduriment molt ràpid, el morter era molt resistent, tenia moltes propietat d'hidràuliques que garantia una durabilitat de les construccions resultants (no la suficient des de la nostra òptica) i permetia obtenir una estètica molt diversa, fet que el va fer molt popular. De fet, va aportar una solució econòmica i duradora per a la decoració de façanes, doncs tenia molta versatilitat, ja que permetia imitar la pedra (i sense el seu cost), es podia utilitzar sobre maons o sobre elements arquitectònics (cornises, etc.), es podia aplicar directament in situ i es va establir les bases de la indústria de la prefabricació. Tot i el seu to ocre càlid, aquest morter podia ser pintat o colorat.

No és fins a finals del segle XIX i principis del XX que comença a utilitzar-se un altre ciment en la construcció: el ciment pòrtland, un fet que revolucionà la construcció arreu i que permeté donar demanda a les necessitats derivades del creixement de la població i la industrialització. Però aquest material tant bo per les noves construccions i infraestructures, que és fàcil de treballar i d'assecar, dur i resistent, no és apte per a la restauració dels edificis històrics perquè crea una incompatibilitat física i química amb els materials originals, i que a la llarga es manifesta amb una acceleració de l'envelliment i un agreujament del deteriorament. Les façanes fins al segle XX sempre han estat fetes de morter de calç o guix, i mai s'han de restaurar o revestir de nou amb ciment pòrtland.

La riquesa de la façana anònima

Altra part important de l'evolució dels edificis va ser la reputació que va agafar el maó, i que va ser consumada per l'Exposició Universal de 1889. A Construction Moderne del 8 de juny de 1889, el senyor Brincourt va escriure: *“El ferro, l'argila i la ceràmica són els elements d'una nova i original forma de construcció que és probable que s'utilitzi en totes les interpretacions possibles d'aquest gran art, que ha de reflectir totes les característiques, estrictes i alegres, rics i senzills”*.

Les façanes principals de la majoria dels edificis importants tenen una bona decoració, tant pictòrica com escultòrica. Un element escultòric és també un element arquitectònic. L'element arquitectònic és cadascuna de les parts funcionals, estructurals o decoratives d'una obra arquitectònica. Els diferents tipus d'elements arquitectònics conformen els diferents estils arquitectònics. Una columna salomònica és un element arquitectònic de l'arquitectura barroca, mentre que una pila de formigó armat és un element constructiu. L'element escultòric és una obra feta per un escultor en un pla tridimensional exempt o en relleu, tot utilitzant l'espai real. L'escultor actua sobre diferents materials que transforma mitjançant processos de talla i modelatge, que són els mètodes tradicionals, i que son incorporats a les façanes durant la seva construcció com elements decoratius i en finalitat estètica, ja sigui com element integrat o com un element adossat.

A nivell pictòric, la gran revolució en el color en l'arquitectura va venir el segle XVIII a partir de les excavacions a Pompeia i Herculà, i d'altres descobriments en edificis clàssics com els temples de l'acròpolis de Selinunt, a Sicília, on es va observar que els edificis estaven pintats en colors vius. Una realitat que avui coneixem molt bé, com que els edificis romànics estaven tots arrebossats en morter i pintats, i no en pedra vista. Aquestes descobertes també varen fer canviar la idea monàrquica que per l'arquitectura el blanc era per l'aristocràcia i el color era vulgar.

Evidentment la decoració pictòrica de la façana marcava aquest estatus, i que es reflecteix per l'ús de tècniques pictòriques resistents i compatibles amb els materials de base de les façanes. Aquesta capa pictòrica, formada per una capa de preparació remolinada sobre la paret i una capa de pintura (més o menys decorada), formen una unió que a part de decorar protegia les pedres, maons o tapials del parament.

De totes les tècniques pictòriques el frec era i és la més adequada per ornamentar pictòricament una façana, tant per la seva compatibilitat amb els materials com per la seva resistència a la intempèrie. No hem d'oblidar altres tècniques més fàcils d'aplicar pintant que usen el pigment dissolt amb aglutinants, normalment una emulsió. En tot cas, una de les tècniques pictòriques més reeixides i estables com a ornamentació d'una façana és l'esgrafiats (si no cau en mans d'ignorants com el cas de la casa Coll i Regàs). L'esgrafiats, que té el seu auge a l'època barroca i al modernisme (tot i que és utilitzat des de l'època clàssica), presenta molt bones qualitats i s'integra perfectament a l'arquitectura, com un morter treballat que fa aquesta doble funció de decoració i conservació, aspecte fonamental en les decoracions exteriors.

Les façanes pintades han estat sempre una realitat en tots els edificis des dels inicis. La decoració exterior en arquitectura ha estat el complement a les formes arquitectòniques i que acaben configurant un conjunt estètic, estigui o no complementat per l'escultura. No hem percebre la

La riquesa de la façana anònima

ciutat antiga de Roma i el seus monuments exclusivament en color blanc de Carrara, ja que representa el to de l'arqueologia i el pas del temps, i no el to de la realitat objectiva del seu moment. Provablement un salt en el temps ens portaria a escenaris molt forts de color que ens xocarien amb el nostre sentit estètic, habituat al desgast i al monocromatisme dels edificis conservats.

Es important recordar que la conservació dels elements històrics, artístics i ornamentals dels edificis i monuments és una disciplina que correspon realitzar-la a professionals amb una formació adequada en conservació i restauració, i en coneixement dels materials que tenen com a base la pedra i el morter de calç.

La conservació representa aquelles mesures o accions que tinguin com a objectiu la salvaguarda del patrimoni cultural tangible, assegurant-ne l'accessibilitat a generacions presents i futures. La conservació del patrimoni comprèn la conservació preventiva, la conservació curativa i la restauració. Totes aquestes mesures i accions hauran de respectar el significat i les propietats físiques del bé cultural en qüestió.²

La conservació del treball escultòric i pictòric es un treball diferent, però paral·lel, del que representa la restauració arquitectònica. Aquesta té un caràcter més estructural en la seva relació en el conjunt de l'edifici, i de reconstrucció en la seva vessant de definició de les línies arquitectòniques. En tots dos casos, el propòsit essencial és garantir la pervivència dels edificis i els seus ornaments, a fi i efecte de salvaguardar els seus valors historicoartístics.

² XVa Conferència Triennial de l' ICOM_CC, Nueva Delhi, 22-26 de setembre de 2008